

Секція Економічна теорія

Скрипніченко О.П., к.е.н.
доцент кафедри економіки і управління
Конотопського інституту
Сумського Державного університету
м. Конотоп, Україна
Наталіч Ю.
студентка
Конотопського інституту
Сумського Державного університету
м. Конотоп, Україна

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР ВИРОБНИЦТВА

У часи, коли капіталістичне виробництво тільки зароджувалися і головним заняттям населення були сільськогосподарські роботи - XVIII ст. – французькі економісти (фізіократи), на противагу меркантилістам з їх торгівлею та обробною промисловістю організованою на малочисельних мануфактурах, єдиним самостійним фактором виробництва вважали сільське господарство, яке залежить від сил природи - земля.

Економісти з кінця XVIII ст. виділяли зазвичай три фактори виробництва - землю, працю й капітал. Пізніше, в кінці XIX ст., економісти - маржиналісти виділили четвертий фактор виробництва - підприємництво, тобто діяльність з організації роботи факторів у виробництві товару. Земля і капітал відносилися до уречевлених факторів, а праця і підприємництво до живого. Розвиток розуміння визначальних факторів виробництва йшов по шляху наповнення їх додатковим змістом та залученням нових складових. Поява категорії «людський капітал» поставив теоретичне і практичне питання - до якого фактору виробництва його віднести.

Завданням стає обґрунтування місця людського капіталу в системі факторів виробництва.

Поступово, особливо у другій половині XX ст. – на початку XXI ст., відбувалася трансформація понять. Замість терміну земля все частіше використовують поняття природні багатства, сили природи. Тобто багато в

чому повернулися до формули фізіократів (сили природи – земля), збагативши це поняття використанням природних ресурсів – надрами землі.

Сучасна економічна теорія визначає капітал як сукупне поняття для товарів і грошей, від використання яких може бути отриманий дохід. Капітал стає самозростаючою вартістю при умові поєднання його із фактором виробництва працею.

Класичний фактор виробництва робоча сила отримав інший зміст. Цим терміном почали позначати не тільки фізичні, але і розумові здібності людини.

Таким чином, фактори виробництва, це ресурси, необхідні для організації виробництва. Для того, щоб отримати певні блага необхідно організувати їх виробництво, необхідні підприємницькі здібності.

У другій половині ХХ ст. в економічній літературі з'явилося економічна категорія «людський капітал» як відповідь економічної теорії на формування інноваційної економіки, постіндустріального, інформаційного суспільства де людина, її інтелект набуває якості капіталу. Наукова думка сьогодні не має сумніву, що саме від людини, від її інтелектуалу, знань, професійних навичок, рівня освіти залежить рівень розвитку підприємства, а отже й добробут нації та її майбутнє процвітання.

Підсумовуючи відмітимо, що у фізіократів основним продуктивним фактором вважалися сили природи, земля, у вчених класичної та неокласичної школи праця, її розподіл та організація праці, у дослідників капіталізму це капітал, в сучасні часи – людський капітал.

Термін людський капітал складається із двох понять – капітал і людина.

Зазначимо, що термін капітал часто використовується як складова частина інших термінів, які не зовсім відповідають цьому класичному визначенню.

Саме це і відбулося із терміном людський капітал. Поняття людського капіталу як вартості запасу здібностей, досвіду і знань, залученого до системи господарювання і капіталізованого на основі відносин найму, здатного приносити додану вартість (прибуток), належить Т.Шульцу. Ще в шестидесятому році минулого століття він писав: «...однією з форм капіталу є

освіта, людським його називають тому, що ця форма стає частиною людини, а капіталом є так як стає в майбутньому джерелом або задоволення потреб, або прибутку, або того та іншого разом» [1, с. 208].

З точки зору відтворювальних процесів категорія «людський» означає відношення до фактору робоча сила, тобто до живої категорії. В той час як капітал означає самозростання капіталізованих матеріальних і фінансових ресурсів – нежива категорія. Несумісність проявляється і в тому, що згідно традиційного розуміння капітал буде набирати чинності тільки у поєднанні із робочою силою. Нарешті, засновник терміну, визначаючи сутність людського капіталу, описував суто інтелектуальну складову людської діяльності. Тобто фактично відділяв фізичну робочу силі від інтелектуального людського капіталу.

Видатні економісти, що досліджували процеси економічного зростання, розділяли фізичну і розумову працю людини. В своїх моделях останньої чверті ХХ ст. – початку ХХІ ст. вони широко застосовують окремий символ (**L**) для визначення робочої сили і (**H**) для визначення людського капіталу. Так, П.Ромер в моделі економічного зростання на основі ендогенних технологічних змін окремо використовує категорії робоча сила і людський капітал. В побудові своєї моделі він застосовує три фактори виробництва і четвертий показник - індекс рівня технології: «The four basic inputs in this model are capital, labor, human capital, and an index of the level of the technology. Capital is measured in units of consumption goods. Labor services **L** are skills such as eyehand coordination that are available from a healthy physical body. They are measured by counts of people. As used here, human capital **H** is a distinct measure of the cumulative effect of activities such as formal education and on-the-job training»[2]. Інший вчений Р. Лукас також розглядає окремо людський капітал і фізичну робочу силу. Згідно з його моделлю факторами виробництва є фізичний капітал (**K**), праця (**L**), ефективність праці (**E**), частка витрат праці на створення людського капіталу (**u**), запас людського капіталу типового працівника (**h**), тощо. Модель економічного зростання Менкью-Ромера-Вейла також представляє окреме

використання людського капіталу (H) і праці (чисельності працівників) (L), що представлені у формі капіталоозброєності ефективного працівника фізичним (k) та людським капіталом (h).

В той же час існують дослідження, де робочу силу розглядають як людський капітал. В цьому випадку первісне визначення людського капіталу (Беккер, Шульц) повністю суперечить первісному визначенню робочої сили (класична політична економія). Пошуки моделей економічного зростання цього напрямку рухаються шляхом побудови оптимізаційної моделі економічного зростання. Вважається, що в основі нової моделі повинен знаходитись універсальний чинник. Таким чинником виступає інтелектуалізація праці. Збільшення частки творчих і розумових функцій у структурі трудових зусиль працівника, де праця, зберігає фізичну основу, за змістом наближається до розумової. Якісні зміни відбуваються у самому змісті праці, що проявляються через підвищення освітньо-кваліфікаційного й культурного рівнів, накопичення і ротацію знань та інформації, появу нових ідей. [3]

Статистичні дані 2009 року по співвідношенню фізичної робочої сили і людського капіталу у США показують, що майже 40 % робочої сили складають особи переважно фізичної праці, до яких відносять робочих всіх рівнів кваліфікації і так званих робітників обслуговування (куховари, офіціанти, медичний обслуговуючий персонал, охоронці, служниці і т. і.) [4] В менш розвинених країнах доля фізичної робочої сили по відношенню до людського капіталу ще більша. Обмислюючи реалії сьогодення здається доцільним вести дослідження, аналіз і облік фізичної робочої сили і людського капіталу окремо. Ця думка підтверджується розробкою поняття матеріальні активи.

Визнання людського інтелекту провідним і визначальним у відтворювальному процесі потребувало точного обліку його роботи. Поява категорії нематеріальні активи є практичним кроком у пошуку способів обліку.

В умовах сучасного розвитку економічних систем світу можна вважати вірним наступний набір провідних факторів виробництва: земля, капітал, робоча сила, людський капітал, підприємницькі здібності. Під категорією земля

розуміється всі види сировини, що використовується у будь якій галузі народного господарства. Капітал представляє капіталізовані матеріальні і фінансові ресурси. Робоча сила це фізичні зусилля найманих робітників. Людський капітал визначається як природні якості, знання та набуте вміння людини в області інтелектуальної роботи. Силою, що поєднує провідні фактори виробництва, виступають підприємці, а фактором виробництва є підприємницькі здібності.

Таким чином, від одного фактора виробництва земля (фізіократи) економічна думка дійшла до п'яти, причому два із них представляють матеріальний зміст, а три є активністю живої людини.

Ми не ставили завдання змінити класичні терміни під їх реальне наповнення, розуміння і зміст. В той же час це завдання набуває все більшого значення оскільки відповідність термінів їх сутності спрощує наукові пошуки будь-якого напрямку дослідження.

Література

1. Еволюція поняття людського капіталу в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Максим'юк С. В., Микитюк О. Р., Ревтюк Є. А. [Електронний ресурс] - Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 2, Т. 2 – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2010_2_2/207-209.pdf
2. "Endogenous Technological Change," //Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, "Part 2: The Problem of Development: A Conference on the Institute for the Study of Free Enterprise Systems." (Oct. 1990), pp. S78-79. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://artsci.wustl.edu/~econ502/Romer.pdf>.
3. Історія економіки та економічної думки. Козюк В.В. [Електронний ресурс] – Ресурс доступу:- http://pidruchniki.ws/1584072040362/politekonomiya/istoriya_ekonomiki_ta_ekonomichnoyi_dumki_-_kozyuk_vv.
4. США: ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ В «ЭКОНОМИКЕ ЗНАНИЙ» Супян В. Б., д.э.н., профессор, заместитель директора Института США и Канады РАН. [Електронний ресурс] Электронный научный журнал «Россия и Америка в XXI веке» №3, 2009. - Режим доступу: <http://www.rusus.ru/?act=show&id=1>

Скрипніченко, О.П. Людський капітал як фактор виробництва [Текст] / О.П. Скрипніченко, Ю.О. Наталіч // Актульні питання розвитку економіки в умовах сучасної нестабільності: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2013 р., м. Київ). - Київ: ДНУЗТ, ГО "КЕНЦ" 2013. - С. 96-99.